

Av Ingeborg Breines

BAKGRUNN: Begrepet fredskultur

Begrepet *fredskultur* ble første gang brukt på en internasjonal fredskonferanse i Yamoussoukro, Elfenbenskysten, arrangert i 1989 av UNESCO. Rapporten derfra dannet grunnlag for utviklingen av en visjon og et storstilt program først i UNESCO, senere vedtatt av FN og videreutviklet av en rekke organisasjoner, institusjoner og enkeltpersoner.

Begrepet *fredskultur* ble første gang brukt offisielt i et FN-dokument utenfor UNESCO i 1995 i Beijing Platform for Action: Strategic objective E.4. Promote women's contribution to fostering a culture of peace. Ett av UNESCOs bidrag til FNs 4. Kvinnekonferanse var et Statement on Women's contribution to a culture of peace. Dokumentet ble skrevet i samarbeid med UNESCO-ambassadørene fra de landene som på det tidspunkt hadde en kvinnelig stats- eller regjeringsoverhode da de skulle være de første til å signere. Alle undertegnet bortsett fra Norges statsminister.

Definisjon

UNESCO meislet ut fredskulturvisjonen på 1990-tallet i samarbeid med en rekke partnere, basert på egne og øvrige FN-systems ulike normative instrument. I fredskulturvisjonen skulle blant annet dialog og respekt for menneskerettighetene erstatte ulike former for vold; flerkulturell forståelse og solidaritet skulle erstatte fiendebilder; full adgang til kunnskap og informasjon skulle erstatte hemmelighold og likestilling og kvinnefrigjøring skulle erstatte mannsdominans. FNs Generalforsamling vedtok høsten 1999 etter forslag fra UNESCO: "The Declaration and Program of Action on a Culture of Peace" (UN Resolution A/ RES/53/243, Sept. 13, 1999).

Fredskultur blir definert som *"et sett verdier, holdninger, tradisjoner, vaner og måter å leve på som baserer seg på respekt for alt levende, og fremming av forståelse, toleranse og solidaritet mellom alle sivilisasjoner, folk og kulturer"*. Målet er å skape fred i en: *"erkjennelse av at fred ikke bare er fravær av konflikt, men også fordrer en positiv, dynamisk og deltakende prosess hvor det oppmuntres til dialog og hvor konflikter blir løst i en atmosfære av gjensidig forståelse og samarbeid"*.

Et handlingsprogram ble laget til bruk i FN-systemet, i medlemslandene, i sivilsamfunnet og blant alle interesserte grupper og personer, bygget på åtte aksjonsområder eller pilarer, som igjen har en rekke delmål:

1. Actions to foster a culture of peace through education
2. Actions to promote sustainable economic and social development
3. Actions to promote respect for all human rights
4. Actions to ensure equality between women and men

5. Actions to foster democratic participation
6. Actions to advance understanding, tolerance and solidarity
7. Actions to support participatory communication and the free flow of information and knowledge
8. Actions to promote international peace and security

Fredskulturår og -tiår

Dett var en usedvanlig bred, global og heterogen bevegelse som sluttet seg sammen for å få til et skifte bort fra krig og voldsbruk og mot en ny freds- og ikkevoldskultur.

Fredskulturarbeidet førte til en konfrontasjon med dypt forankrede holdninger som for eksempel:

- Hvis du ønsker fred, forbered krig.
- Endring er ikke mulig for vold er en uunngåelig del av den menneskelige natur
- Vold/krig er en effektiv måte å få en slutt på disputer og konflikter

I stedet ble det hevdet høyt og klart at hvis vi ønsker fred, må vi forberede for fred. Det ble sett som et paradoks at verden synes beredt til å betale for krig, men ikke for fred. I Seville Statement on Violence (1989) sier en bredt sammensatt gruppe forskere at *”Det er vitenskapelig ukorrekt å si at krig eller noen annen form for voldelig oppførsel er genetisk programmert inn i den menneskelige natur”*. En rekke studier viste hvordan konflikter best kan løses ved hjelp av kreative og ikke-voldelige midler.

FN gjorde år 2000 til *Internasjonalt Fredskulturår* etter påtrykk fra UNESCO. Optimismen var stor, den kalde krigen var over og ressurser kunne frigis til å bygge fred. Det følte stort å gå inn i et nytt tusenår med muligheten for å realisere drømmen om en global fredskultur eller fredskulturer.

[*Handlingsprogrammet for Fredskultur*](#) skulle inspirere FNs medlemsland til å lage nasjonale handlingsplaner både for *Det Internasjonale Fredskulturåret* og det påfølgende *Internasjonale Tiår for Fredskultur og Ikkevold for Verdens Barn* (2001 – 2010).

Kvinneorganisasjoner, fredsorganisasjoner og ungdomsorganisasjoner var ikke minst ivrige. Nye kommunikasjonsmidler bidro til at fredskulturinitiativet og programmet utviklet seg til en bred bevegelse hvor mange mennesker, organisasjoner og institusjoner som arbeidet med problemstillinger innenfor områder som likestilling, menneskerettigheter, nedrustning, fred, utdanning, miljø og bærekraftig utvikling kunne finne sammen i en helhetlig plattform.

Mer enn 75 millioner mennesker signerte UNESCOs Fredskulturmanifest [Manifesto 2000 on a Culture of Peace](#), utarbeidet i samarbeid med Nobel-fredsprisvinnere. De forpliktet

seg derved til å fremme, i smått og i stort, seks leveregler: *Respekter alt liv, Forkast vold, Del med andre, Lytt for å forstå, Ta vare på planeten, Gjenoppdag solidaritet.*

Mange kunstnere bidro også til fredskulturprosessen med kunst og *kultur for fred*. UNESCO fremla dessuten De Cuellar-kommisjonens rapport om kultur og utvikling, *"Vårt kreative mangfold"* (UNESCO 1995) på denne tid, hvilket bidro til å fundamentere utviklingsprosesser i et lands egne kulturer og forutsetninger. Rapporten ga også grunnlag for utarbeidelsen av UNESCOs to siste kulturkonvensjoner, henholdsvis om immateriell kultur og om kulturelt mangfold.

FN-paktens mål

Med fredskulturinitiativet ønsket UNESCO å revitalisere eksisterende normative instrument i FN systemet etter å ha kritisert FNs medlemsland for å bruke for mye ressurser til fredsbevarende styrker og for lite til fredsbygging, som er selve hovedoppgaven for FN. Med fredskulturinitiativet ønsket man å minne om hvordan det å danne et forbund av stater i lang tid var et utopisk mål som fredsaktivister og andre arbeidet for ikke minst fra slutten av 1800 tallet av. Man ønsket å få til et internasjonalt system som kunne hjelpe til å løse mellomstatlige konflikter i rettferdighet uten bruk av krig og vold. Med erfaringer fra enkelte internasjonale statlige organisasjoner som ILO og fra Folkeforbundet fikk man i 1945, i en situasjon av enorm krigstretthet, etablert FN som skulle *"...berge fremtidige generasjoner fra krigens svøpe"*.

Paragraf 33 i FN-pakten viser hva slags hjelpemidler som bør brukes når sikkerheten er i fare:

Partene i tvister som kan antas å sette den internasjonale fred og sikkerhet i fare dersom de vedvarer, skal først av alt søke en løsning ved forhandling, undersøkelse, mekling, forlik, voldgift, rettsavgjørelse, ved benyttelse av regionale organer eller ordninger eller ved andre fredelige midler etter deres eget valg.

I paragraf 26 advares det mot misbruk av menneskelig og økonomiske ressurser til militære formål:

For å fremme opprettelsen og opprettholdelse av internasjonal fred og sikkerhet med minst mulig spill av menneskelig arbeidskraft og økonomiske ressurser til rustninger, skal Sikkerhetsrådet være ansvarlig for, med bistand av den Militære Stabskomité som omhandles i artikkel 47, å; utarbeide planer om innføring av et system for regulering av rustningene, som skal forelegges de Forente Nasjoners medlemmer.

I dag står FN også overfor andre utfordringer. Organisasjonen blir delvis satt på sidelinjen av store kapitalkrefter som møtes i Verdensbanken, IMF, G7, G20 og NATO.

Medlemslandene klarer ikke å bli enige om nødvendige nedrustningstiltak og de multinasjonale selskapene får stadig større innflytelse. Mens verden bruker ca 1.700 000 000 000 \$ pr år til militæret (jfr. tall fra SIPRI), har organisasjonen ikke tilstrekkelig ressurser til å gjøre sitt arbeid skikkelig. Et års globale militærutgifter tilsvarer 615

regulære FN-budsjett. Sivilsamfunnet må igjen mobilisere for at FN skal bli i stand til å gjøre det den var opprettet for.

Menneskelig sikkerhet

Med utgangspunkt i en lignende tenking som ble fremmet i UNESCOs fredskulturinitiativ, lanserte FNs utviklingsprogram, UNDP, i 1994 i sin årlige rapport om *Menneskelig Utvikling* et nytt sikkerhetsbegrep: *Menneskelig sikkerhet*. Mens statssikkerhet er opptatt av å beskytte grenser og et lands suverenitet og gjerne er basert på beskyttelse ved hjelp av en militær makt som kan skape krigsfrykt, skulle det nye sikkerhetsbegrepet underbygge en politikk som kunne frigjøre mennesker fra både frykt og nød. Med studier og statistikk viste man hva menneskers angst og usikkerhet ofte bunner i: å miste arbeid og inntekt, liv og helse, redsel for kriminalitet og undertrykkelse, plutselige kriser og katastrofer. Norge og Canada var spesielt aktive i denne sammenheng og bidro til etablering av et eget nettverk av land som ville jobbe med menneskelig sikkerhet. Men både når det gjelder fredskultur og menneskelig sikkerhet øker motstanden med prosjektenes suksess og spredningsevne, ikke minst fra de som tjener på det militærindustrielle kompleks og på de enorme og økende sikkerhetsforanstaltninger.

Krig mot terror

Med angrepene på USA 11. september 2001 og den påfølgende “krig mot terror” ble håpet om å realisere visjonen om fredskultur underminert. Tiåret for Fredskultur og Ikke-vold for Verdens Barn endte uten suksess. Fokus ble skiftet bort fra dialog, tverrkulturell forståelse og langsiktige fredsbyggende aktiviteter til krigføring i en rekke land hvor også Norge har vært og er involvert gjennom NATO. Fredskulturinitiativet har i denne tiden for det meste blitt holdt i hevd og videreutviklet i ulike sivilsamfunnsorganisasjoner og i de senere år også igjen i UNESCO.

Høynivåforum for Fredskultur

Som en videreføring av den årlige rapportering i løpet av Fredskulturtiåret (2001 – 2010) besluttet FNs Generalforsamling å opprette et *Høynivåforum for Fredskultur* som årlig møtes for å se på hva som fremmer og hva som hemmer utviklingen av fredskulturtanken. På det femte og så langt siste møtet i september 2016 var det spesielt involvering av ungdom og sammenhengen mellom Handlingsprogrammet for Fredskultur og bærekraftsmålene i FNs Utviklingsplan 2016 – 2030 som ble diskutert.

Rett til fred

Midt i arbeidet med å fremme fredskultur gjorde UNESCO i 1997 et forsøk på å introdusere en ny menneskerett: Retten til fred. Det lyktes ikke da, men arbeidet fortsatt i universiteter og fredsorganisasjoner. Med en tekst utarbeidet av en arbeidsgruppe i Menneskerettighetsrådet i Genève ratifiserte Generalforsamlingen 19. Desember 2016 the Declaration on the Right to Peace ved flertallsvedtak (Res A/71/189) Dette er den første fredsdeklarasjonen vedtatt i Hovedforsamlingen siden vedtaket i 1999 om

fredskultur. Artikkel 1 sier: *“Everyone has the right to enjoy peace such that all human rights are promoted and protected and development is fully realized”*.

Bærekraftsmålene – særlig mål 16 og mål 4.7

Alle land er forpliktet til å gjennomføre de 17 bærekraftsmålene i FNs Handlingsplan for bærekraftig utvikling (2016 – 2030) *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Norge var det første land i verden til å rapportere om våre planer for realisering av målene og den norske statsministeren har en betydelig rolle i FN for å fremme dette arbeidet internasjonalt.

Sammenhengen mellom fred og utvikling synes opplagt og innledningen i Handlingsplanen er da også klar: *“We are determined to foster peaceful, just and inclusive societies which are free from fear and violence. There can be no sustainable development without peace and no peace without sustainable development”*. Likevel har det vært en lang kamp, ikke minst fra fredsorganisasjonenes side, for å få dette nedfelt som et eget mål.

Bærekraftsmål 16 pålegger oss å *“Fremme fredelige og inkluderende samfunn med sikte på bærekraftig utvikling, sørge for tilgang til rettsvern for alle og bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivå”*. Det ble forgjeves gjort forsøk på å få nedrustning inn som et eget delmål under bærekraftsmål 16. Blant relevante delmål kan nevnes:

16.1 Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for vold og andelen voldsrelaterte dødsfall i hele verden

16.4 Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer, gjøre det enklere å spore opp og returnere stjålne eiendeler samt bekjempe alle former for organisert kriminalitet.

Bærekraftsmål 4 omhandler kvalitetsutdanning og i delmål 4.7 understrekes viktigheten av blant annet fredsundervisning: *“...sørge for at all lærer de kunnskaper og redskap som trengs for å fremme bærekraftig utvikling ... blant annet gjennom utdanning ... for bærekraftige livsstiler, menneskerettigheter, likestilling mellom kjønnene, promovring av fredskultur og ikke-vold, globalt medborgerskap og anerkjennelse av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling”*.

I utkastet til rapport for 2016 om bærekraftsmålene fra ForUM for Utvikling og Miljø står det blant annet under bærekraftsmål 16:

“...Krig, vold, urett, marginalisering, ydmykelses og maktmisbruk ødelegger samfunn og hindrer bærekraftig utvikling... Tilsvarende har tillit, trygghet og bærekraftig utvikling langt bedre kår i fredelige, rettfærdige, åpne og inkluderende samfunn med velfungerende institusjoner, respekt for menneskerettighetene, rom for kritiske røster og tilgang til informasjon...På minutter kan en kule eller bombe rive ned det som kan ta år å bygge

opp, det være seg menneskeliv, bygninger eller tillit. Væpnet vold, overproduksjon av våpen, uansvarlig våpenhandel og overdrevet militærforbruk undergraver innsatsen for bærekraftsmålene. Mange land bruker enorme summer på militær opprustning, samtidig som folks basisbehov ikke blir møtt. Som FNs tidligere Generalsekretær Ban Ki-moon ofte minnet verdenssamfunnet om: "The world is overarmed, and peace is underfunded". Den nye Generalsekretæren i FN, Antonio Guterres, vektlegger nedrustning og forebygging av krig meget høyt og oppfordrer medlemslandene til å arbeide nært med sivilsamfunnsorganisasjoner på dette felt... Atomvåpen truer livet på jorda. Mens atomvåpenlandene har startet en modernisering av både sine våpen og våpentransportsystemer, vil FN i mars 2017 starte forhandlinger om et forbud mot atomvåpen hvor ca 130 land deltar i utgangspunktet. Nye trusler og folkerettslige dilemmaer oppstår dessuten med ny teknologi som droner og ikke minst helautonome våpen - drapsroboter. Fremdeles er håndvåpen de fattiges masseødeleggende våpen. Satsing på fred, menneskerettigheter, forebygging og bedre våpenkontroll er avgjørende for utvikling... Å nå Bærekraftsmål 16 er viktig for å nå de andre bærekraftsmålene... Norge skal bidra til å bygge fredskultur og fremme nedrustning. Verden er inne i en skremmende fase med økende opprustning og polarisering. Norge bør være et foregangsland for fremme dialog og fredelige relasjoner mellom land og bidra til å styrke FNs mulighet til å løse konflikter uten bruk av militær makt. Norge bør delta aktivt for å få på plass et forbud mot utvikling, lagring og bruk av atomvåpen".

Fredsundervisning

Å bygge fred gjennom utdanning er den første pilaren i Fredskulturprogrammet. UNESCO har alltid lagt stor vekt på opplæring til fred, internasjonal forståelse, toleranse og menneskerettigheter og har blant annet to normative instrumenter til hjelp i den sammenheng, resolusjonen av 1974 og deklarasjonen av 1996, samt et stort nettverk av skoler som jobber for fred, FN, menneskerettigheter og miljø (ASP – Associated Schools' Project). Delors-rapporten, som presenterte UNESCOs forslag til *Utdanning for det 21 århundre* i 1996, inneholder fire store opplæringsmål: *lære å være, lære å lære, lære å gjøre og lære å leve sammen*. Det å lære å leve sammen ble ansett som like fundamentalt viktig som alfabetisering. (Education for the Twenty-first Century: Learning, the treasure within).

Dette er fulgt opp i sivilsamfunnssammenheng blant annet i Global Campaign for Peace Education:

"A culture of peace will be achieved when citizens of the world understand global problems; have the skills to resolve conflict constructively; know and live by international standards of human rights, gender and racial equality; appreciate cultural diversity; and respect the integrity of the Earth. Such learning can not be achieved without intentional, sustained and systematic education for peace."

Mulig Freds(kultur)departement i Norge

Det offisielle Norge har aldri vist interesse for fredskultur tanken det på tross av at Norges representant i UNESCOs styre var sentral i arbeidet med å fremme fredskultur i Eksekutivrådet fra 1989 – 1993 og at en direktør for kvinner og fredskultur var sentral i arbeidet i sekretariatet fra 1993 av. Statsminister Bondevik nevnte så vidt Det internasjonale Fredskulturåret i sin nyttårstale ved inngangen til år 2000. Forslag om å gi UNESCO og UNESCOs daværende generaldirektor, Federico Mayor, Nobels fredspris for fredskulturarbeidet har aldri ført frem. Det må kunne sees som en unnlåtelsessynd på linje med at Mahatma Gandhi i sin tid ikke fikk prisen. Da undertegnede snakket på Høynivåforumet for Fredskultur i FN 1. september 2016 var Norges stol tom.

I samtaler med UD for flere år siden om et mulig Freds(kultur)departement, ble det, kanskje spøkefullt, spurt om vi hadde tenkt å ta fra dem jobben. Nå er Fred og Forsoningsdelen av UD betydelig redusert, norsk støtte til FN som en hovedaktør på den internasjonale arena er tonet ned og norsk utenrikspolitikk betoner sterkere enn tidligere viktigheten i norsk utenrikspolitikk av å fremme norske næringsinteresser. Den sterke deltakelse i NATOs "out-of-area" kriger har også ført til en forringelse av statusen til Norge som fredsnasjon.

Vi er nå i en meget spent internasjonal situasjon med opprusting, konfrontasjoner, usikkerhet, ulikhet og krigsfremmende retorikk, hvor det føles akutt nødvendig å hente frem og styrke fredskulturvisjonen. Hvordan kan IKFF, Norge, bidra til dette? Kan det å fremme mer konsistent et forslag om å etablere et eget freds(kultur)departement i Norge være en mulig måte å skape interesse for fredskulturarbeidet i årets Stortingsvalgsprosess? Regjeringen presenterer sin melding til Stortinget om veivalg i norsk sikkerhetspolitikk 31 mars. Med Veivalg-meldingen og Langtidsplanen for forsvarssektoren (Kampkraft og bærekraft) staker regjeringen ut kursen for norsk sikkerhetspolitikk. Innspill om viktigheten av et freds(kultur)departement i Norge kan forhåpentligvis sees som relevant i denne sammenheng. Hva skal til for at det skal bli politisk mulig å tenke seg etablering på sikt av en freds(kultur)departement i Norge? Hvilke oppgaver skal tillegges et slikt mulig departement? Hvilke erfaringer har vi fra andre land som kan være til hjelp?

Bærekraftsmålene vil ikke kunne oppnås uten fred. Strategisk kan det derfor være nyttig å fremme fredskulturvisjonen og ønsket om et eget freds(kultur)departement som et middel til effektiv oppfølgingen av bærekraftsmålene. Denne type holistisk tilnærming har tidligere vært fremmet gjennom de fire FN Kvinnekonferansene hvor temaet hver gang har vært: *likestilling, utvikling og fred*.

I diskusjonen om hvorvidt departementet bør hete fredsdepartement eller fredskulturdepartement, vil jeg argumenter for det siste, både fordi det har en viss friskhet og fordi man kan bygge på FNs Fredskulturprogram og lage en norsk oppdatert

og relevant Handlingsplan med sterk internasjonal kontekst. Kanskje et nordisk samarbeid ville være gunstig for saken?

Departementet skal ha fredskultur som hovedansvarlig. Det må ha kompetanse både i konfliktanalyse og ikke-voldelig konflikthåndtering og slik være en ressurs og samarbeidspartner for andre departement, direktorat og det sivile samfunn. Blant fredskulturdepartementets oppgaver vil være å:

- utvikle en egen handlingsplan for fredskultur for Norge basert på FNs fredskulturdeklarasjon og program av 1999 og bidra til at den blir fulgt opp.
- bidra til sikkerhet og trygghet ved å forebygge vold og hjelpe frem fredelige løsninger på konflikter på ulike nivå.
- fremme forslag om samfunnstjeneste for alle hvor de spesielt motiverte og skikkede gjør militærtjeneste, de andre får oppgaver innen miljø- og samfunnsikkerhet (omsorg for barn og gamle, miljø og klima, fred og nedrustning, internasjonal solidaritet ...)
- fremme et utvidet sikkerhetsbegrep (menneskelig sikkerhet, miljø sikkerhet, matsikkerhet ...)
- koordinere ansvar for fredsundervisning ikke bare som obligatorisk fag på alle nivå av utdanningssystemet, men også som del av etatsopplæring av ulike faggrupper.
- koordinere ansvar for håndtering av ulike oppgaver i forbindelse med en fredelig integrering av flyktninger og andre migranter. Arbeidet må baseres på flerkulturell innsikt.